

Gereben Ferenc

Az olvasás jelene és jövője

Mélyinterjúk tanúvallomásai¹

Hadd kezdjem írásomat egy személyes bevezetővel. Lassan fél évszázada, hogy kutatóként az olvasási szokások megfigyelésével, leírásával foglalkozom. Az elmúlt évtizedek során – kollégáimmal együtt – az olvasáskultúra mennyiségi és minőségi paramétereiben számtalan kisebb-nagyobb elmozdulást észleltünk, és ezeket lehetőségeinkhez képest igyekeztünk regisztrálni is. De mik voltak ezek az utóbbi másfél-két évtized földrengésszerű változásaihoz képest, amelyek fenekestül forgatták fel az íráson-olvasáson alapuló kultúra eszköz- és viszonylatrendszerét! A tömegcikké váló számítógépek, a világháló és az ahhoz kapcsolódó, rohamosan terjedő technikai újdonságok, az ún. IKT (információs és kommunikációs technológia) világa olyan gyorsan és folyamatosan zúdul a nyakunkba, hogy hatásáról még nem tudunk alapos, egzakt felméréseket készíteni, inkább csak bizonyos tendenciákat sejtető pillanatfelvételeket. Az olvasáskutató, aki még egy hagyományos, félezer (vagy másfélezer?) éves könyvkultúrában² nőtt fel, csodálkozva nézi maga körül a megváltozott világot, s bár menthetetlenül a kommunikációs szakadék innenső partján rekedt, amennyire tud, próbál alkalmazkodni az új, digitális világhoz, és próbálja értelmezni is azt. De „bevéndorlóként” tudnia kell, az IKT birodalmát csak úgy lehet hitelesen kutatni, ha a „bennszülöttek” viselkedését tanulmányozza, vagyis ha a fiatalokat kérdezi meg, és fiatalokkal kérdezteti meg őket.

Itt kell köszönetet mondanom fiatal segítő-társaimnak, akik többnyire a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen szereztek szociológusi diplomát, hogy alapos és érzékeny mélyinterjúikkal megalkották a kutatás empirikus gerincét. Problémaérzékeny hozzáállásuk és életközeli esetleírásaik sokat segítettek nekem abban, hogy számomra a fiatal interjúalanyok információs életvilága megközelíthetővé váljék.³

Hallgatóimtól a készülődő új világról egyébként is sokat tanultam. Például egyik művelődésszociológiai órán már az ezredforduló táján felvilá-

gosítottak, hogy – az én vélekedésemmel ellentétben – igenis lehet e-mailben szerelmes levelet küldeni.

Így amikor később ráleltem Varró Dániel alábbi versére, már nagy tetszéssel fogadtam. (És talán nem csak azért, mert időközben én is nagymértékben „digitalizálódtam”...) Nézzük magát a verset!

Varró Dániel: Email

Hát el vagyok egészen andalodva,
és gyöngé szívem, ímé, reszketeg,
mióta éjjelente, hajnalonta
veled titokban ímélezgetek.
Nem kell megszólítás, se semmi céció,
és az se baj, ha nincsen ékezet,
csak kebelembe vésődjék e négy szó,
hogy: Önnek új levele érkezett!
Az egész világ egy linkgyűjtemény,
az emberek, a tárgyak benne linkek,
bárhova kattintok, te tűnsz elém,
te vagy felvillanó websiteja mindnek.
Te dobogsz bennem, mint versben a metrum.
Föltettem háttérnek a képedet,
míg körülöttünk szikrázik a chat room,
látlak, miközben vakon gépelek.
Hiába nem láttalak még, az embert,
ha minden betűd mégis eleven,
ha érezlek, mint kisujjam az entert...
Van nulladik látásra szerelem?

Azért szerettem meg ezt a verset, mert (poszt)modernsége könnyed ironikus kontrollt kap, és már-már Tatjana Anyeginnek írt levelének stílusába öltözik (nagy kérdés, hogy ezt a puskinsi „beütést” hány fiatal olvasója érzékeli!), és a végén a virtualitás abszurdjába hajlik. Magam is úgy érzem, hogy írásbeliségünk ilyen abszurd módon merül el a digitális kultúrában. Mert igaz: e-mail-ben és az infokommunikációs eszközök képernyőinek különféle közleményeiben – különösen a fiatalabb korosztályok számára – nagyon sokféle írásbeli

műfaj elképzelhető, egészen az SMS-versekig. Ezeket a műfajokat kissé sajátos módon (ugyanis általában a szóbeliséghez közel álló közlésmódnak tekintik őket) a szakirodalom „másodlagos írásbeliségnek” nevezi. De ezt mégis joggal teszi, mert ez a formáció az elsődleges írásbeliséghez képest egy helyesíráson túli világ, amely sok új, illetve új funkciójú írásjelet használ. De versek-e ezek („Ady Endre: Google és Magoogole fia vagyok én” ...), vagy parodisztikus digitális tréfák?⁴ Ezen a téren nincs az a fantázia, mely ne bizonyulna szegényesnek a valósághoz képest: napi újsághír, hogy a Párizsban élő magyar költő elkészítette egy disztichonos versgenerátor programját, amely 16 billió (!) disztichont képes előállítani (írni?). A programot a költő hozta létre, a verseket – számtalan variációban – a számítógép. Ki itt az alkotó?⁵

A nagy előrerohanásban megoldás nélküli fontos kérdéseket hagyunk magunk mögött. Ilyen kérdés például, hogy mi lesz az elsődleges írásbeliség leghagyományosabb válfajával, a *kézírással*? Olyan magától értetődő, hogy túl kell adnunk rajta? A közelmúltban híre ment, hogy az USA több államában azt tervezik, hogy az iskolai tananyagból kiiktatják a kézi folyóírást, mert a gyerekek úgyis a számítógép billentyűzetét használják írásra. Erre reflektálva nemrég Hámori József agykutató azt mondta a Kossuth Rádió egyik műsorában, hogy a kézírás szoros kapcsolatban áll agyi munkavégzésünkkel, és jobban emlékezünk egy szöveg mondanójára, ha kézzel készítünk róla jegyzeteket, mintha géppel tennénk ugyanezt.

Levelezési szokások

Ha már Tatjana és Varró Dániel (verses) leveleit emlegettük, térjünk ki röviden – az írásbeliség szociológiai szemrevételezése során amúgy is rendre háttérbe szoruló – levelezési szokásaink longitudinális vizsgálatára. Szórványos adatokból annyi azonban megállapítható, hogy az intenzívebb levelezés a számítógép előtti magyar társadalomban nem volt túlságosan elterjedt. Az Országos Széchényi Könyvtárban általam vezetett 1978-as kérdőíves felmérés (amely az ország felnőtt népességét reprezentálta) adatai szerint a gyakoribb – egy-egy képeslap elküldésén túl terjedő – levelezés az akkori magyar családok mintegy *egyharmadára*, régebbi levelezések archiválása pedig *egy-tizedére* volt jellemző.⁶ Valamivel később, a nyolcvanas

évek derekán a viszonylag gyakori (negyedévenként legalább egy) magánlevelet megíró felnőttek aránya 27%-os volt, de a nagyon ritka esetekkel is számolva a magyar felnőtt lakosság 71%-a szokott – 1985-ben – levelezni rokonaival, ismerőseivel.⁷

Ezekhez az adatokhoz érdemes lesz majd hozzámérni a paradigmaváltás lázában égő írásos-olvasós közlésmód újabb vizsgálati eredményeit. Persze az lenne az igazi, ha olyan adatokat tudnánk a fentiekkel szembeállítani, amelyek a hagyományos és az elektronikus levelezésre egyaránt rákérdeztek volna. De az utóbbi évekből származó adatok általában csak arról tájékoztatnak, hogy mekkora az elektronikus levelezést folytatók tábora. Ezek pedig gyorsan változó adatok. 2000-ben pl. a felnőtt 18 éven felüli népesség szűk egytizede e-mailezett (és ez nagyjából megegyezett az akkori internethasználók arányával),⁸ míg egy 2010-es felmérés szerint a (15 éven felüli) népességnek 54%-a használta a világhálót, és 47%-nak volt saját e-mail címe.⁹ Magával az e-levelezéssel kapcsolatos adatok kissé ellentmondásosak (nem lehet pontosan tudni, hogy az e-mailen magánlevelet írók aránya a számítógép-használókon vagy a teljes lakosságon belül olyan magas: napi gyakorisággal 40% használja!).¹⁰ Az IKT-világ rohamos terjeszkedéséről vallanak a KSH utóbbi évekből származó adatai. Ezek szerint például a 2009/2010-es időmérleg-vizsgálatok szerint a magyarországi háztartások 60%-ának volt internet-hozzáférése,¹¹ 2012-ben pedig már 69%-ának (az EU-átlag akkor 76% volt). A 16–74 éves népességen belül a tényleges internethasználók aránya pedig – ugyancsak 2012-ben – 71%-os volt, a 74%-nyi EU-átlag közepén!¹² Mivel pedig az internethasználók túlnyomó többsége e-mailezni (is) szokott, elmondhatjuk, hogy az elektronikus levelezők aránya megközelíti a fentebb említett 1985-as értéket: a sok esetben nagyon ritka levelezők 71%-os arányát. Az e-levelezés hódító körútja persze elsősorban a fiatalabb korosztályokban volt érzékelhető, de nemcsak náluk: gyorsasága, egyszerűsége a középkorúakat, sőt az idősebbek jó részét is meghódította.¹³ (Jól jelzi ezt, hogy az elmúlt években olyan intim írásbeli műfajok, mint a karácsonyi, születésnap köszöntések, az esküvői értesítések, sőt a gyászjelentések is – legalábbis alternatív módon – felköltöztek a netre.) És akkor még nem beszéltünk a digitális írásbeli kommunikáció egyéb eszközeiről: a csevegésről („chat”), „fórumozásról”, a blogolásról, az SMS-ről, a közösségi oldalakról stb., amelyekkel számolva

megkockáztatható a feltevés, hogy *a mai emberek – a privát szféráról van szó – mennyiségileg többet kommunikálnak az (elsődleges és másodlagos) írásbeliség közlésmódjaiban, mint a digitális korszak előttiék.*

A jövő kutatási feladata annak mélyebb feltárása, hogy ez az újfajta levelezés *minőségileg* miben különbözik a régitől, és hogy pontosan mit jelent az a sokszor hangoztatott állítás, hogy az elektronikus írásbeliség új formái közel állnak a szóbeliséghez. Külön vizsgálándó kérdés ezeknek a magánjellegű e-leveleknek az *archiválhatósága*, még ha jelentős részük erre nem is tart semmiféle igényt. Bizonyára sok olyan szöveg is van közöttük, amelyek boldogabb időkben családi levelesládákban, és végül a levéltárakban kötöttek ki. Most hová kerülnek, amikor a gépeink és a szöveghordozók egyre gyorsabb ütemben avulnak el és szorulnak cserére? Mennyivel lesz szegényebb a jövő a mi múlttá váló jelenünkkel?¹⁴ Mostani vizsgálatunk e kérdésekben nem ígérhet érdemi válaszokat, de a kérdések felvetését – későbbi válaszok reményében – mindenképpen fontosnak tartottuk.

A hagyományos és a digitális olvasásmód küzdelme a szakirodalomban

Az IKT témakörében lelkes pártolók és szkeptikus kritikusok ádáz csatája dúl, kissé olyanformán, mint évtizedekkel ezelőtt a televízió és a könyv viszonyáról. Talán mondhatjuk, hogy most még nagyobb a tét: a televízió csak egy agresszív *vetélytársa* volt a könyvnek, az IKT a maga teljes arzenáljával pedig többek véleménye szerint a „Gutenberg-galaxis” *váltótársa* készül lenni. A vita még korántsem dőlt el. Pléh Csaba nagyívű, a „webvilág kognitív következményein” töprengő tanulmányának¹⁵ végén azt a konklúziót vonja le: „Fontos lenne vizsgálni (...) a webhasználat hosszabb távú hatásait (...) arra vonatkozóan, hogy valóban eredményeznek-e negatív kognitív változásokat...”¹⁶ Pedig tanulmánya sok részvizsgálati eredményt felvonultat, de a jelek szerint nem érzi még elég meggyőzőnek ezeket. Afféle enumerációként például felvonultatja az infokommunikációs falanx és az emberi magatartás viszonyának különböző kategóriáit. Szerinte a „társas optimisták” az emberi gondolkodás (az IKT hatására bekövetkező) pozitív változásaiban hisznek; a „társadalmi pesszimisták” szerint az új technikák ellentmondanak az emberi természetnek, és ezért

ajánlatos ezeknek a fiataloktól való távoltartása; a „biológiai optimisták” viszont úgy vélekednek, hogy az új technológiák indukálta változások „úgy illeszkednek az ember meglévő neurobiológiai, evolált rendszerébe, ahogyan például az írás is beilleszkedett.”¹⁷ A szerző ezek után meglehetősen sok – empirikus vizsgálaton alapuló – szkeptikus hangot is megszólaltat. A London University College által vezetett könyvtárosi konzorcium 2008-as jelentésében például az áll, hogy az IKT-ellátottság növelése negatív hatásokkal is járhat. Emeljünk ki ebből kettőt: „a fiatalok keresési sebessége azt eredményezi, hogy kevés időt töltenek az információ értékelésével,” majd: „keresési találatok hosszú listájával találkozva a fiatalok nehezen tudják a megkapott anyagot a relevancia szempontjából megítélni...”¹⁸ stb. Pléh Csaba továbbá Susan Greenfield oxfordi agykutató 2010-es kutatási eredményeit is felidézi, melyek szerint az információtechnológián alapuló tudásszerzés hajlamos a tartalom helyett a folyamatra koncentrálni, és a keresésre fordított plusz energiák felszínes feldolgozást eredményezhetnek. „Az IT nevelte nemzedék az állandó itt és most állapotában él, mintegy dopaminfüggővé véve azáltal, hogy minden információ után újabb információra vágyik, és ezért csak klikkelget ide-oda. Mindez a múltbeli és jövőbeli mozzanatok háttérbe sorolását eredményezi.”¹⁹ Amerikában egy hasonló nevű pszichopedagógus (Patricia Greenfield) kísérletei oda mutattak, hogy az egyetemi felvételi (verbális) teszteken azok a fiatalok feleltek meg a legjobban, akik gyerekkoruktól kezdve sűrűn éltek az elmélyült és örömszerző olvasás (feltételezhetően hagyományos) alkalmával. Mindezek után Nicholas Carr markáns összegzése meglehetősen reálisan és hihetően hangzik: „a neten való élet valójában állandó elcsábíthatóságot és állandó intellektuális szétesettséget feltételez.”²⁰

Tószegi Zsuzsanna már idézett, „Az olvasás trónfosztása?” című, ugyancsak széles áttekintésű tanulmánya²¹ többek között kitér Anne Mangen norvég kutató tapasztalatára, amelyet Tószegi így interpretál: „a könyvolvasáshoz kapcsolódó mozzanatok, műveletek (a könyv kézben tartása, lapozás stb.) *segítik*, ezzel szemben a képernyős olvasáshoz kapcsolódók (egérkattintás, görgetés stb.) *gátolják a figyelem összpontosítását*. (A szerző kiemelései!) (...) A képernyőről való olvasás során az olvasó nem érzékeli az olvasott mű fizikai valóságát és alkotórészeinek egészlegességét – ez bizonyos újfajta gondolkodásmód kialakulását idézi elő.”²²

Kerekes Pál könyvet írt az e-könyvről, amelyben közel akarja hozni az elektronikus olvasmányokat az emberek ismeretvilágához, de egy kicsit a szívéhez is: 40 pontban sorolja fel az e-könyv előnyeit (gyors, olcsó, környezetkímélő, helytakarékos, könnyen transzformálható hangoskönyvvé, nyomtatvánnyá, stb. stb.).²³ Ez a törekvés azonban nem gátolja meg abban, hogy az „e-olvasás” antropológiájának szentelt érdekes fejezetben ne ismeressen olyan nézeteket és kutatási eredményeket is, amelyek nem épp a digitális olvasás mellett szólnak. Ezek közül Jakob Nielsen „internet-filozófus” kutatási eredményei a legfigyelemreméltóbbak. Nielsen szerint az internethasználók az esetek többségében nem olvassák, hanem „szkennelik” az eléjük táruló oldalak látványát. Ezzel kapcsolatos az a kutatási megfigyelésük is, amelynek során – az internetes oldalak olvasóinak szemmozgását követve és az eredményeket hő térképeken ábrázolva – egy F-betűhöz hasonló ábrát kaptak. Ez azt jelenti, hogy a képernyő felső sávjában az olvasói tekintet még általában végigköveti a teljes sort, a közepe táján már csak kb. a sor feléig jut el, utána pedig inkább csak az oldal bal sávjában függőlegesen mozog.²⁴ Kerekes Pál

fontos következtetést von le ebből: „az elektronikus olvasás nem teljesen azonos a print szövegek olvasásával.”²⁵ Úgy gondolja, hogy bár a kutatásokban nem e-könyvek, hanem hétköznapi webes szövegek olvasását vizsgálták, az F-betűs olvasási mód esetleg az e-könyvek olvasóit is befolyásolhatja. A Nielsen-műhelynek egy másik vizsgálati tapasztalata is kifejezetten érdekes volt. A kísérleti személyek egy Hemingway-novellát olvastak el négy szöveghordozón: a hagyományos könyvön kívül asztali számítógépen és az e-könyv két változatán. Talán sokak meglepetésére a legrövidebb olvasási időt a kutatók a hagyományos könyvnél mérték, és a vizsgálatban részt vevő személyek általában a legpihentetőbb, legszórakoztatóbb eszköznek is a könyvet tartották. A használat kényelmességében az e-könyv is osztozott a könyvvel, a legelutasítottabb hordozónak az asztali számítógép bizonyult.²⁶

Természetesen lennének még felsorolható más kutatási eredmények is, de fő feladatunknak most nem ezek szemlészését tekintjük, hanem saját interjú vizsgálati eredményeink bemutatását, amelyek – mint látni fogjuk – helyenként erősen egybeesnek az említett megfigyelésekkel.

Vizsgálatunkról

Mivel az olvasás jelenségét tényfeltáró jelleggel, a maga életszerű összetettségében, s nem kategóriák, zárt kérdések előre gyártott „item”-jei mentén kívántuk most vizsgálni, kézenfekvőnek látszott a *mélyinterjú megközelítés*. A mélyinterjúkkal annak a társadalmi csoportnak a képviselőit céloztuk meg, amelyről az eddigi reprezentatív felmérések egybehangzóan bizonyították, hogy a „digitális szakadék” aktív oldalán állnak: vagyis *fiatalok és magasan kvalifikáltak*. A hivatkozott felmérések arról is vallanak, hogy az internethasználókat a nem használóktól nemcsak demográfiai, hanem (legalábbis egy korábbi, az infokommunikációs eszközök alacsonyabb elterjedtségi fokán!) világszemléleti és értékrendi különbségek is elválaszthatják. Példának okáért az internethasználók az átlagosnál pozitívabb szemléletűnek, nyitottabbnak és szekularizáltabbnak stb. mutatkoztak egyes felmérések szerint.²⁷

Az interjúkészítőket arra kértük, hogy a 18–40 éves korosztályból válasszanak maguknak olyan beszélgetőalanyokat, akiknél folyamatban van a felsőfokú végzettség megszerzése (vagyis főiskolai vagy egyetemi hallgatók), illetve főleg olyanokat, akik diplomájukat már meg is szerezték – tehát olyan személyeket, akikről alaposan feltételezhető volt az *olvasás digitális formáinak használati szintjének ismerete*. Arra is felszólítottuk az interjúkészítőket, hogy a megadott kereteken belül igyekezzenek fiatalabb és idősebb, férfi és nő, valamint humán és reálvégzettségű interjúalanyokat egyaránt megszólaltatni. A vizsgálatot alapvetően a fővárosban folytattuk, de sikerült néhány vidéken élő fiatalal is interjút is készíteni.

A 2010 késő őszi zajló vizsgálat eredményeként 17 mélyinterjú született. A 17 nyilatkozó közül 9 nő, és 8 férfi volt, arányuk tehát kiegyensúlyozottnak mondható. Többségben voltak a fővárosiak, de a 11 budapesti mellett 6 fő a vidéki (dunántúli és alföldi) városokat (sőt a falvakat) képviselte. Életkor szempontjából a huszonévesek voltak némi túlsúlyban (9 fő), a harmincasokat 7 fő, a negyveneseket pedig csak 1 fő képviselte. Vagyis vizsgálatunk homlokterében inkább a fiatalok, mint a fiatal középkorúak álltak. Felvethető, hogy a harmincas éveikben járó interjúalanyok (ők a hetvenes években születtek) bizonyos mértékig szintén „bevándor-

lónak” tekinthetők a digitális kultúra világában, de életvitelük szerint – mint látni fogjuk – nagyon otthonosan mozognak benne. Az interjúalanyok mind (főiskolát vagy egyetemet végzett) diplomások, illetve (3 fő) a felsőoktatásban részt vevők voltak. Szakmai megoszlásuk meglehetősen változatosan alakult. Volt közöttük magas szintű közalkalmazott; nemzetközi téren foglalkoztatott közgazdász; kutató pszichológus; természettudományos tárgyakat tanító középiskolai tanár; magyar szakot végzett egyetemi oktatósszervező; közgazdász menedzser; villamosmérnök; két diplomával falun tanító szakiskolai tanár; tanító szakos főiskolai hallgató; informatikus; iparművész. (Megjegyezzük, hogy „szakmai ártalomként” a vizsgált csoportban kis létszámban szerepeltek a szociológusok: 4 fő, közülük 3 egyetemi hallgató.) Az interjúalanyok sorszáma és részletesebb bemutatását lásd a jegyzetben.²⁸

Az interjúk irányított beszélgetések voltak, az *interjúvázlat* főbb pontjai az információszerzés forrásainak, a számítógép és az internet otthoni meglétének, használatának kiderítésére kérték fel az interjúkészítőt. Majd az olvasási szokások felderítése következett: mind a sajtótermékek, mind a könyvek olvasása során egyaránt rákérdezve a hagyományos és a digitális olvasási módokra. Külön nyomozás tárgya volt az „e-könyv” fogalma: ki mit ért rajta, milyen változatával találkozott? Végül – az olvasmánybeszerzési szokások, valamint az audiovizuális médiumok használatának és egyéb művelődési tevékenységek megbeszélése után – egy kis értékszociológiai „zárótétel” következett: az interjúalany vallott arról, miket tekint az élet legfontosabb dolgainak.

Az vizsgálat témájáról írásos eszmecserét folytattam egy kedves régi ismerőssel is, aki egy dunántúli kisváros *könyvtárosa*. Ő egy magánlevélben leírta, hogy néz ki ez a kétfajta olvasáskultúra egy vidéki könyvtár közönségének szemszögéből. Levele annyira szemléletes volt, és olyan jól egészítette ki a beszélgetésekben körüljárt témákat, hogy – némi rövidítéssel – beillesztettem a Kulturális háttér c. fejezetbe.

Ezek után nézzük meg közelebbről az interjúk tanulságait!

Mi mindenre használják a számítógépet?
*(„Úgy indul a napom, hogy ezt a két tevé-
 meg kell etetni...”)*

Egy korábban már idézett, 2012-es KSH-vizsgálat adatai szerint a magyarországi háztartások 59%-a rendelkezett asztali, 35% hordozható, és 4,5% kézi számítógéppel.²⁹ Interjúalanyaink – fiatal életkorukból és magas iskolai végzettségükkel adódóan – *mindannyian rendelkeztek számítógéppel* (akik dolgoztak, azok a munkahe-lyen és otthon egyaránt), amelyet magától érte- tődő természetességgel használtak. Az interjúk szövegét átfésülve megállapíthatjuk, hogy töb- ben voltak közülük, akiknek asztali számítógé- pük és laptopjuk egyaránt volt. A számítógépes *internethasználat ugyancsak teljesen általános volt* körükben.

Egy 17 fős vizsgálati csoportra vonat- kozólag főlegesen lenne pontos statisztikai adatokat közzétenni, de annak mégis lehet infor- mációs értéke, ha azt mondjuk, hogy az interjúk szövegek átvizsgálása során a számítógép a *mun- kavégzés* (és a tanulás) általánosan és rendsze- sen használt eszközeinek bizonyult. A munkához szorosan kapcsolódva (de attól függetlenül is) a *szövegszerkesztés és az elektronikus kapcsolattartás* (e-mail, Facebook stb.) ugyancsak szinte teljes körű volt. Sokan (az interjúalanyok mintegy há- romnegyede) szokott a világhálón *sajtótermékeket* (főleg napilapokat) olvasni. Az interjúalanyok közel fele említette, hogy az internetet, illetve a számítógépet *zenehallgatásra és filmnézésre* is használja; kb. egynegyedük *blogolásról és játékról* is említést tett; de interneten *vásárolni* (főleg gyakrabban) még kevesen szoktak. Láthatólag egyre jobban terjed a *rádiózás és tévzés* interne- tes változata, egyesek már szinte kizárólag a vi- lágháló közvetítésével teszik ezt. Előfordult még a *fényképek számítógépes tárolása* is.

Az alábbiakban néhány interjúrészlettel szeretnénk életszerűvé tenni a fentebb mondotta- kat. Nézzük meg először egy 27 éves iparművész- nőt (16. sz. interjúalany) frappáns megállapítását:³⁰

- Mindenki az interneten lóg. Tehát mindenki. Az én korosztályom – mindent az interneten néznek meg. És már a mobiltelefonnak is van olyan, hogy... elő lehet fizetni az internetre, mobilnetre. Meg már mindenkinek van laptopja, és van ez a wifi – a ve-

zeték nélküli internet –, és megvan, hogy mondjuk a büfében, az aulában lehet fogni ezeket. És akkor mindenki csöstiül odamegy az aulába. És ott így lehet dolgozni – valaki ott dolgozik a laptopján. Akkor, valaki ott nézi a híreket, vagy ott is általában min- denki a Facebookon lóg...

A 3. sz. interjúalany (40 éves közalkalmazott férfi) válaszában a számítógép-használatnak meglehető- sen széles skálája vonult fel:

**- Van-e saját géped, és ha van, akkor mire hasz-
 nálod elsősorban?**

- Igen, van saját gépem, amikor épp nincs szerviz- ben. Mire használom elsősorban? Hát, azt mond- hatnám, hogy az idő nagyobb részét pontosan ilyen információszerzésre használom, vagy azzal töltöm az idő nagyobb részét, internetezéssel. Illetve kom- munikációra, tehát e-mailezésre és ilyesmire. Illet- ve, amire használom még, az szövegszerkesztések, excelel dolgok, nem munka szempontból, hanem a mindennapos életemhez és a magánéletemhez tar- tozó különböző dolgokat, amiket szükséges, azokat szoktam számítógépen tárolni. Meg egy-két olyan dolog, mint pl. fényképek, amiket az ember feltölt a gépére, és utána át szoktuk alakítani, meg ilyenek. De nem használom játékokra, nincsenek is rajta külön rátelepítve játékok, semmi ilyen. Illetve, amire szoktuk használni, mondjuk én nem annyira, de időnként én is... megnézünk néhány filmet rajta, tehát a számítógépen. Nincs külön DVD-lejátszónk, úgyhogy a számítógépen szok- tunk megnézni filmeket. De az nem olyan nagyon sűrű. Hát azt mondhatom, hogy nagyjából ennyi. A legelső ezek közül az internetezés, az informá- ciószerezés.

**- Most (...) csak az internethasználatra lennék
 kíváncsi. Fel tudnád osztani ugyanígy, hogy mire
 használod leggyakrabban, és mire legkevésbé?**

- Hát, nem szoktam mérni időben, de én azt gon- dolom, hogy a két legelső terület az a ...híreket szoktam olvasni, és azt általában több forrásból, tehát nem csak egy honlapon, vagy egy portálon szoktam híreket olvasni, hanem több oldalról is. Hogy kicsit teljesebb legyen a kép. És a másik pedig az általában, ahogy mondtam, a kommuni- káció. Elég sok emberrel tartom a kapcsolatot. Elég sok olyan ember van az életemben, akik nem Ma- gyarországon élnek, akikkel valamikor megismer- kedtünk, és akikkel többek között az e-mail adta

lehetőségeknek, illetve hát most már a Facebook-nak köszönhetően lehetőség van... gyakorlatilag csak az idő szab határt annak, hogy hány emberrel szeretnék kapcsolatot tartani, és milyen sűrűséggel. Majdnem minden nap felmegyek a Facebookra, mondjuk nem töltök ott nagyon hosszú időt. Mert annak nem látom értelmét, (...) hogy mindenkivel kapcsolatban legyenek, (...) mert az elvenné a valódi életemtől az időt...

A Facebookkal kapcsolatos önmérséklet szükségessége más interjúban is felbukkant, annak indoklásával együtt. Tanulságos lehet pl. a 16. sz. interjúalany (a 27 éves iparművész) véleménye:

- (...) Nem vagyok híve ezeknek a Facebooknak, meg az Iwiwnek. Le is jelentkeztem róluk. Úgyhogy én már azokat nem is használom.

- **Kifejted a véleményed ezekről? Nagyon érdekel!**

- Túlságosan belevájkáltak már az életembe. Tehát már túl sok adatot kiköszvetít. Amiket letiltottam, már azokat is el tudják érni mások, az ismerőseimen keresztül látják. Kicsit exhibicionistának tartom ezt a facebookozást, meg ezt az iwiwezést. Nincs rá szükségem. Eleget lógtam rajta. És azért jelentkeztem le róla, mert rengeteg időmet elvette. Önkontroll miatt lejelentkeztem.

- **Tehát amikor sokat voltál fent a neten, akkor az ott töltött idő nagy részét ez is kitette?**

- Igen. Alapvetően jónak találom a Facebookot, mert ez egy nemzetközi oldal, és rengeteg külföldi rokonunk van, és tudtam tartani a kapcsolatot. Tehát így erre jó. De ott van a Skype. Azt is szoktam használni. Meg inkább Skype-on szoktunk beszélgetni, mert az kicsit személyesebb, mint a Facebook...

A számítógép, illetve az internet további funkcióival, más médiumokat helyettesítő szerepkörével találkozunk a 4 sz. interjúalany (24 éves pszichológusnő) válaszában:

- Igazság szerint nálam az internet mindent lefed. Nincs tv-előfizetésünk, lemondtuk, mert egyrészt nem volt rá időnk, másrészt pedig egyre több buta műsor van. Az értelmes műsorokat interneten is elérem. Rádiót is szoktam hallgatni interneten keresztül, filmeket is többségében ott nézek. A látványos vagy tartalmas filmeket általában moziban nézzük meg, és utána megvesszük DVD-n, hogyha minőségi...

Téma volt a számítógép előtt töltött idő is. Az alábbi interjúrészlet a maga napi 3 órájával átlagosnak mondható, találkoztunk napi 1, de (munkaidővel együtt) napi 10 órás számítógép-használattal is. A 7. sz. interjúalany (20 éves egyetemi hallgató) révén egyúttal megismerkedhetünk a nem számítógéphez kötött internetlehetőségekkel is:

- **Mennyit szoktál internetezni egy héten?**

- Valahogy úgy kelek, hogy megnézem: jött-e e-mail. Aztán megnézem, hogy üzentek-e a Facebookon, és megnézem, hogy mivel mi történt. Ez reggel fél óra. Napi szinten 3 órát körülbelül.

- **A számítógépen csak internetezel?**

- Néha játszom is.

- **Három órát ülsz naponta internet előtt?**

- Kb. egy héten egy napot töltök valahogy a gép közelében.

- **Ezek szerint van saját számítógéped. Asztali géped van?**

Asztali gépem van eredetileg, de mostanában sokkal jobban rá vagyok szorulva egy laptopra...

(...)

- **Internetezni csak és kizárólag számítógépen szoktál?**

- Nem egészen. Ma már a legtöbb telefon tud ilyen internetszerűséget. Az én telefonom az egész internetet meg tudja jeleníteni. Ha azt nézem, hogy napi 100 percet ingázom minimum az otthonom és az egyetem között, akkor elég nélkülözhetetlen tud lenni. Van egy anyag, amit nem tudok ki-nyomtatni, vagy egyszerűen túl nagy és drága ki-nyomtatni. Akkor könnyebb, mintha 500 oldallal rohanganék a villamoson...

A 11. sz. interjúalany (22 éves nő) is egyetemi hallgató, ő a számítógép-használat és az internetes kapcsolattartás új elemeivel is gazdagítja az eddigi képletet:

- **Az internetezési szokásaidhoz térjünk vissza.**

Az kiderült, hogy használsz internetet, gondolom, van saját géped is. Laptop vagy asztali gép?

- Nekem laptopom van, mert én hozom, viszem és akkor így praktikusabb.

- **Mire használod még a számítógépet az információgyűjtésen kívül?**

- Dolgoztatásra, prezentációkészítésre, de egyébként csevegésre is, most már a családom is részokott, pont így a költséghatékonyság miatt (...) csevegőn beszélünk már nagymamámmal is.

- **Tehát Skype vagy MSN?**

- Igen, főleg Gmailen szoktunk, de Skype-on (...) a barátnőmmel beszéltem, amikor kint volt Amerikában... Mondjuk azt annyira nem, de MSN-en meg Gmailen simán. Úgyhogy arra szoktam, főleg e-mailezésre, információgyűjtésre.

- **Közösségi oldalakat látogatsz?**

- Igen, most már inkább Facebookot, mint Iwiwet, de még mind a kettőn regisztrálva vagyok.

- **Még? Ez mit jelent, hogy az egyikről majd leszállsz?**

- Az Iwiwet nem annyira szoktam mostanában nézegetni, főleg azért, mert a Facebook interaktívabb, és az úgy jobban megragadott, és jobban el lehet tölteni az időt. Akik fent voltak Iwiwen ismerőseim, azok fent vannak most Facebookon is. Itt talán kevesebben, és kicsit szűkült a kör... Hogy füvel-fával kapcsolatban vagyok, (...) arról úgy leszoktam...

Ha már ismét szóba kerültek a közösségi oldalak, a chatelésnek, illetve a szinte életvitelszerű internetes csevegésnek a jelek szerint vannak életkori korlátai. Egy 27 éves iparművész (16. sz. interjúalany) múltbéli szokásként beszél a chatelésről:

- Régen rengeteget chateltem. Régen arra is használtam. Voltak ilyen chatoldalak. Ez a Facebooknak is volt, de a Gmailnek is van ilyen chat ablaka. A Gmailnél jobban szerettem a chatablakot, mert ott tényleg csak azok vannak ott, akikkel levelezni is szoktam. Az személyesebb dolog, úgyhogy azt jobban szeretem.

A 13. sz. interjúalany (egy 27 éves egyetemi tanársegédnő) a blogok világába vezet be minket, amely – mint látni fogjuk – időgazdálkodás szempontjából nem is olyan veszélytelen világ, s amelynek a jelek szerint saját lélektana van:

- Én blogokat olvasok, nekem az a kikapcsolódásom. Sokat amúgy, napi négy-öt órát is ott ülök előtte, hogyha nincsen dolgom. Szóval, hogy kedden például reggel nyolctól este hatig tanítok, de még akkor is. Hazamegyek, és akkor újra felveszem a ritmust, és akkor szétnézek mindenféle oldalakon, az szívja le az agyamat, mint másnak a Barátok közt...

- **Azt mondtad, hogy blogokat olvasol, mert ez a szórakozásod. Hogy válogatod ki ezeket a blogokat? Hány blogot követsz?**

- Az első blog, amit elkezdtem olvasni, azt az egyik középiskolai barátnőm kezdte el írni, de

régen, már vagy öt éve talán, és igazából akiket ő ajánlott, majdnem mint a hólabda, hogy ki kit ajánl... És hogyha jó volt, hogyha tetszett a stílusa, ha érdekes dolgokat írt, vagy ha pont ellenkezőképpen gondolkodik, mint én, akkor ott megragadtam. Talán öt-hat olyan blog van, ahova rendszeresen visszatérek, ez azt jelenti, nem tudom én, két-három naponta, de több van, ahova (...) ritkábban megyek, és akkor visszaolvasom, hogy mi történt, amíg nem voltam...

- **Té írsz blogot?**

- Nem.

- **És miért nem?**

- Jó kérdés. Pont most, egy hete kérdezte tőlem ugyanezt a barátnőm, aki már ötödik éve csinálja... Nem tudom, valahogy nem. Akartam én, de hát vagy elfelejtettem... Nem tudom, hogy miért. (...) De lehet, hogy fogok.

- **Miért írnak blogot az emberek szerinted?**

- Tari Annamáriának van egy könyve, az a címe, hogy Y generáció, (...) és ő azt mondja, hogy a rögtöni visszajelzés az, ami nagy hibája ezeknek a blogoknak. Gyakorlatilag nem hagyjuk leüledni a dolgainkat. De én azt gondolom, hogy jó lehetőséget is ad a blog, hogy olyan dolgokat elmondj, ez a „nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek” című József Attila-i (sic!)³¹ örökség. Azt gondolom, hogy ez a pusztába kiáltott szó, hogy mégis csak el kell valakinek mondani. Lehet, hogy senkit nem érdekel, de lehet, hogy egy ember lesz vagy két ember, akit megérint. Nagyon sokat tud adni, mert olyan, mint egy magánbeszélgetés, csak nem tudod, hogy ki a másik...

A fenti interjúrészletet olvasva mintha a dolgozatunk előszavában szereplő Varró Dániel-vers ironikus világába léptünk volna be, de tovatűnt az irónia és a szarkazmus: a palackpostákat a virtuális társra vágyó bloggerek teljes komolysággal indítják útnak a világháló ismeretlen célpontjai felé. Igaz, hogy a költők és a regényírók is csak kivételesen ismerik olvasóikat, de ők művészi alkotások palackpostáit, s nem kurrens naplójegyzeteiket és magánleveleiket küldik világgá. Vagy arról van szó, hogy a digitális forradalom a hagyományos irodalom fogalmának kontúrjait is kikezdi? A fiatal olvasók erre minden bizonnyal igennel válaszolnának, hisz a fentebb idézett, 13. sz. interjúalany maga is beszámol egy új irodalmi műfajjal, az internetes folytatásos regénnyel (blogregénnyel?) kapcsolatos pozitív tapasztalatairól:

- Én például – most két hónapja talán – olvasok egy internetes folytatásos regényt. Teljesen új élmény, ilyen szösszeneteből pakolják össze, és minden nap egy kis részt töltenek fel újra (...) arra a honlapra. Ez például teljesen új ilyen szempontból nekem. Vagy ez az egész web2.0, hogy van bebeszélésod mondjuk egy történet folyásába, hogy – nem tudom én – kit válasszon a hősnő, vagy akármicsoda... Azt gondolom, még akkor is, hogyha az illúzióját adják meg annak, hogy van bebeszélésod ebbe az egész ilyen technikailag közvetített irodalomba vagy olvasásba, de ez nekem nagyon tetszik...

A blogokra visszatérve egy másik interjúból az is kiderül, hogy egy olyan műfajról van szó, amely az iparművészeti képzés során már tantárgyként, vagy legalábbis szemináriumi témaként is létezik. Grafikus (16. sz.) interjúalanyunk alábbi szövegrészlete azt is szemlélteti, hogy a blognak nemcsak a fentebb említett naplószerű (talán kissé exhibicionista) változata létezik, hanem racionális, szakmainak mondható almműfaja is van:

- (...) Érdekeség még, hogy jártam tavaly még egy „blogkultúra” órára, ahol rengeteg blogot írtunk meg. És tényleg érdekes, hogy ma már egy ilyen óra is van, hogy „blogkultúra”. Mert ma már nagyon elterjedt – nem is ezek a website-ok, hanem a blogoknak a fontossága –, hogy nagyon sok mindenki a naplóját már a neten írja. Tehát nem naplókba, nem papírra, hanem a netre írja, hogy mindenki láthassa. És akkor ezek nem feltétlen ilyen személyes dolgok. Személyesek is, de nem annyira, mint egy igazi napló. Ezáltal elveszti azt a személyes, intim szféráját, mint amit a naplóba a párna alá szoktak rejtegetni. De, ezáltal nyilvános lesz, és mindenki számára elérhető. Bele lehet látni például egy angol lány lelki világába, ami érdekes. De bele lehet olvasgatni utazásokba is. (...)

- **És te készítettél magadnak ilyen blogoldalt?**

- Igen. Igen. De fejleszteni kéne. Honlapot is szeretnék majd, de ez még a jövő zenéje.

- **És ez a munkáddal kapcsolatos?**

- Igen, az iparművészettel.

- **És írsz szöveget is bele?**

- Nem. Csak a munkáimat raktam fel. Meg az önéletrajzomat írtam oda. Szeretném, mondjuk frissíteni, de akkor sem ilyen naplót szeretnék hozzáírni, hanem inkább csak a munkáimmal kapcsolatos dolgokat.

De az internet által megnyitott virtuális világ számos más – az idősebb emberek szemével nézve kissé furcsának tűnő – lehetőséget is rejteget. Egy 29 éves, második diplomáját szerző egyetemista lány (14. sz. interjúalany) az alábbiakban részletezi számítógép-használati szokásait:

- (...) Azt hiszem, pontosan 11 éve van két tevé, amivel minden reggel úgy kel, úgy indul a napom, hogy ezt a két tevéet ugye meg kell etetni. Nem tudom, miért nem tudom őket megszüntetni, ez egy virtuális teveklub. Ez az internethasználat korán reggel, utána megnézem az e-maileket, hogy történt-e valami. Aztán híradó vagy hogy hívják... Híreket sose olvasok az interneten, azt mindig tévében szoktam megnézni, és utána a számítógépet csak iskolai dolgokra szoktam használni. Tehát azon gépelek, jegyzetek, vagy pedig ugye másolom be az anyagokat rá. Tehát másra én nem igazán szoktam használni... Ja, és DVD-zni szoktam rajta. (...) És akkor csak ennyi, hogy a Jó barátok a kedvenc DVD-sorozatom vagy filmsorozatom, és azokat szoktam megnézni a számítógépen...

Könyvolvasás – hagyományosan és digitálisan („Egy könyvnek illata van!”)

Vizsgálati eredményeink első felét ismertető korábbi tanulmányunkban külön fejezetet szenteltünk – bőséges bibliográfiát mellékelve – a magyar olvasáskultúra helyzetképének, ahogyan azt az olvasásszociológiai felmérésekből megismerhettük.³² (A határon túli magyarok olvasáskultúrájának alakulásáról másutt számoltam be részletesen.³³) Ebben a fejezetben – néhány új adattal kiegészítve – visszatérünk néhány különösen fontosnak tekintett régebbi megállapításunk rövid ismertetésére.

Tehát olvasáskultúránk legfontosabb jellemzői, ahogy azt az olvasáskutató látja:

1. Az utóbbi évtizedekben csökkent a könyvolvasás intenzitása. Már a hetvenes és nyolcvanas években apadni kezdett a rendszeres olvasók aránya, és ezzel párhuzamosan folyamatosan csökkent az olvasásra fordított idő.³⁴ Az intenzitás csökkenése még egy sajátos területen is kimutatható volt: az évtizedek során

csökkent ugyanis az olvasói munkavállalás aktivitása, vagyis a befogadói fáradalmak vállalása, és nőtt azok megkerülése.³⁵ A határon túli magyarok olvasási intenzitása az utóbbi években szintén csökkenőben van, de feltehetően még ma is meghaladja a magyarországi mértéket.

2. *A hagyományos könyvek olvasóinak aránya* (akik egy év alatt legalább egy könyvet elolvasnak) *jelenleg Magyarországon a felnőtt népesség 40-45%-át teszi ki.* Az 1960 és az ezredforduló közötti évtizedekben ez az arány 60-65%-os volt, tehát a könyvolvasás az ezredforduló után többségiből kisebbségi tevékenységgé vált.
3. *Ami az olvasmányok összetételét, az olvasói ízlés irányultságát illeti, összefoglalóan* annyit mondhatunk, hogy a *prakticizálódás* és *kommercializálódás* több évtizedes folyamata az ezredfordulóra markáns arculatváltást eredményezett: míg a hatvanas években Jókai vezetésével a magyar (és világirodalmi) klasszikusok, a hetvenes és nyolcvanas években a „szocialista lektúr” képviselői (főleg Berkesi és Szilvási), a kilencvenes évektől pedig az *amerikai bestseller-irodalom* „nemzetközi nagymesterei” kerültek a magyarországi (fiatal és felnőtt) olvasók érdeklődésének homlokterébe. A határon túli magyar olvasótábor a kilencvenes években a hazainál színvonalasabb és hagyományörzőbb képet mutatott, de az ezredforduló után körükben is erősödnek a kommercializálódás globális tendenciái.
4. A reprezentatív felmérések tanúsága szerint az önmagukat beiratkozott *könyvtári tagnak*, illetve *könyvvásárlónak* tartó felnőtt magyarországi válaszadók aránya az utóbbi két évtizedben *csökkenő* tendenciát mutatott. A *házi könyvtárak állománya* több évtizedes növekedés után – az újabb generációk könyvgyűjtési aktivitásának csökkenésével – az ezredforduló táján *fogyatkozni kezdett*.
5. A szabadidős tevékenységek közül az utóbbi évtizedekben az olvasás legfőbb (és győztes) riválisa a *televízió* volt (különösen a kereskedelmi tévészés 1997-es bevezetése óta); az ezredforduló óta pedig egyre inkább a *számítógép*, illetve az *internet*.

Felmerül ezek után a kérdés, hogy ezekben a degredáló olvasási-könyvgyűjtési folyamatokban mekkora szerepet játszik általában az írásos-olvasásos közlésmód jelentőségének (a társadalom értékrendjének és életmódjának megváltozása által motivált) csökkenése; illetve az a lehetőség, hogy a (többek között) írásos szövegeket is közvetítő médiumok nagymértékű átalakulása, paradigma-váltással felérő eszközgazdagodása a változóban lévő olvasási jelenségek egy részét „elnyelik” a jórészt még hagyományos olvasási szokásokra beállított kutatói tekintet előtt. Erre a kérdésre csak hosszú kutatássorozatok után fognak egzakt válaszok születni, de minden kisebb lépés is előbbre vihet a tisztánlátás felé.

Interjú vizsgálatunk részletes képet igyekezett adni a kérdezettek olvasási szokásairól, a sajtó- és könyvolvasás mennyiségi és minőségi jellemzőiről, a népszerű olvasmányokról, külön hangsúlyt adva annak a kérdésnek, hogy milyen a viszonyuk a hagyományos és digitális olvasásmódokhoz. Mivel ezeket az interjúrészleteket korábban már részletesen ismerttettem,³⁶ itt csak néhány olyan rövidített véleményt mutatok be, amely nagyon eklatáns módon tükrözi a legfontosabb tendenciákat. Az egyik ilyen tendencia a könyvek iránti érdeklődés lanyhulása, amelyre több életszerű példánk is van. Az egyik egy egykor magyar szakot végzett 38 éves (férfi) értelmiségihez kötődik, aki most egyetemi, de adminisztratív jellegű munkát végez (12. sz. interjúalany), és aki számára a könyvek – kis túlzással – az álmok világába költöztek:

- Könyvet olvasol-e?

- *Keveset, de igen. Az a baj, hogy mire odaérek, hogy könyvet a kezembe vegyek, addigra elalszom rajta. Tehát ilyen bekezdésként olvasok könyvet, ez azt jelenti, hogy egy év alatt mondjuk kettőt el bírok olvasni. (...) Tudom, hogy kevés, hiányérzetem is van miatta, meg ilyen értelmiségi büntudatom...*

- ***Mikor változott ez ennyire meg? (...) Magyar szakos voltál, elképzelhető, hogy olvastál több könyvet is, mondjuk egyetemista korodban?***

- *Hát igen... Mondjuk ott a kötelezők is kiadnak annyit, amennyit a magam korabeli, műveltnek mondott olvasó... (...) Ezeket elolvastam persze... Aztán úgy valamikor eltűnt... Most is, könyvet venni nagyon szeretek, könyvet kapni nagyon szeretek, és mindig úgy elképzelem, hogy*

de jó lesz majd egyszer: lesz pár nap, amikor csak olvasásra tudom fordítani az időt, de hogy ez mikor lesz, nem tudom. Szóval vannak az embernek ilyen álmai...

Egy másik példával egy 22 éves egyetemi hallgató szolgált (11. sz. interjúalany), aki saját olvasói érdeklődésének „elszakmásodásán” kívül társainak olvasási szokásairól is beszélt, és meglepő fordulattal arról is, hogy az olvasást ingerszegény tevékenységnek tartja:

- A hallgatótársaidnak az olvasási szokásai mennyire hasonlóak a tiedhez, vagy kilógsz-e a sorból valamennyire?

- Szerintem (...) homogenizálódtunk, ritkán van úgy – legalábbis amit én észreveszek –, hogy valaki önszorgalomból és érdeklődésből olvas valamit. (...) Végül is ami így kötelező meg ajánlott, ugyanazokat olvassuk...

- Szerinted mi lehet a mögött – mint szociológus hallgató, talán van erről elképzelésed – (...) hogy a hallgatók a lehető legkevesebbet olvasnak? (...)

- Egyrészt van egy idődimenziója. Valahol megértem, mert én is úgy vagyok vele mindig, hogy szeretnék (...) leülni olvasni, és akkor nem sikerül. De szerintem a másik meg az, hogy most már egyre több olyan élmény van, akár mozi, bulizás, bármi... Egyre úgymondd szürkébbnek tűnik az, hogy leülsz és elolvasol egy könyvet, mint amikor elmész egy buliba és akkor annyi inger ér, hogy nem tudom...

- Tehát az olvasás ingerszegényebb, mint az egyéb tevékenységek, amiket most (...) a hallgatók folytathatnak?

- Olyan szempontból ingerszegényebb, hogy elmész valahova, és nem csinálsz semmit, és folyamatosan jönnek az ingerek. Ha leülsz olvasni, akkor meg tulajdonképpen el kell rajta gondolkodnod, el kell képzelned, bele kell magadat élned, valamilyen szinten nem kis energiabefektetés, de azért mégiscsak valahol dolgozol azért, hogy élvezd azt a könyvet, mert mondjuk, hogy ha valaki, nem tudom, szerepjátékokat szeret játszani, és lehet az, hogy leül elolvasni egy könyvet, nem olyan intenzív dolog, mint más...

Tehát az olvasás azért „ingerszegény”, mert nem jön „magától” az élmény, hanem meg kell dolgozni érte! Sajátos vélekedés ez egy olyan tevékenységről, amelyet már a „pro captu lectoris

habent sua fata libelli”³⁷ ókori idézet óta az általa megkövetelt befogadói erőfeszítés és kreativitás miatt becsülünk! Esetleg most kialakuló korosztály-vélekedésről van szó? Akkor itt *nemcsak az eszközhasználat, hanem az olvasási tevékenység társadalmi megítélése és praxisa terén is paradigma-váltás készülődik!* Vagyis nagyon valószínű, hogy aki olvasni fog *könyvet* abban a „szép új világban” – a szakirodalom sejtéseinek megfelelően –, az kísértést fog érezni arra, hogy *másképpen olvassa, mint ahogyan mi ma olvassuk.* És hogy hogyan? Lehet, hogy kicsit ahhoz közelítően, ahogy az e-szövegeket, amelyek közül az e-könyv olvasásmódja – Kerekes Pál véleménye szerint – sejtetőleg az internetéhez idomul.³⁸ Hogy ezt hogyan fordíthatjuk le a realitások nyelvére: felületesebb, „szkennelőbb”, pragmatikusabb: a tartalmi feldolgozásra, töprengésre kevesebb, az információ-szerzés technikájára több energiát fordító olvasás? Az igazság kedvéért hozzá kell tennünk, hogy ilyen fajta olvasás persze korábban is létezett! Például egy 2000-ben végzett országos reprezentatív vizsgálat szerint a felnőtt népesség 31%-a szeretett *(csak) belelapozni* a könyvekbe; egyharmada végigolvasás előtt *abbahagyta* olvasmányait; egyötöde úgy olvasott el egy-egy regényt, hogy a számára nem eléggé érdekes részeket *kihagyta*; ugyancsak egyötöde szerette *előre megnézni* a szépirodalmi művek *befejezését*, stb.³⁹ Mivel ezek az olvasásmódok nagyrészt átfedésben jelentkeztek, elmondhatjuk, hogy a felnőtt népességnek jó negyede (a könyvolvasóknak mintegy fele) már az ezredfordulón is meglehetősen „elnagyoltan” olvasott (ez persze olvasmányainak összetételéből talán még nyomatékosabban kiderült).⁴⁰ Vajon arról van szó, hogy ez a tendencia fog – talán gyorsuló ütemben – folytatódni?

Elhamarkodott kutatói válaszok helyett most nézzünk néhány példát a *hagyományos és a digitális olvasásmód* interjúalanyaink általi megítélésére! Egy sok könyvet (és nem csak kötelezőt!) olvasó 24 éves vidéki egyetemi hallgató (1. sz. kérdezett) jól érzékelhetően inkább a papírra nyomtatott könyvek barátja:

- Papíralapon vagy digitálisan olvasol inkább?

- Papíron.

- Kizárólag?

- Nem, most már nem kizárólag. Most már az elmúlt 1-2-3 hónapban olvastam először e-bookot, de azt is

csak azért, mert (...) nem lehetett megvásárolni az adott könyvet sehol. (...) Egyébként csakis kizárólag könyv formában olvasom őket, tehát nem interneten vagy gépen keresztül.

- És ez miért van?

- Mert hát, mert hát Úristen, van az az érzés, hogy fogod a kezében, nem kell bámulnod egy monitort, ami süti a szemedet! Egy könyvnek illata van, meg megvan az a szokás, hogy lapozgatsz... Egy kicsit lehet, hogy raksz rá egy számárfület, ahol épp tartasz. Annak van történelme, saját története van a könyveknek. Ezért is szeretem jobban megvenni, mint kikölcsönözni. (...) Mert az emberekhez valahogy kapcsolódik és kötődik. Nem olyan, mint az e-book, amit szó szerint az egérrel mozgatsz, és mász felfelé, és lefelé, nincs személyes kötődés...

A fenti véleményben már kezdenek is megjelenni azok a gondolati elemek, amelyeket a szakirodalom korábban ismertetett kutatási megfigyelései a hagyományos könyv erényeként szoktak emlegetni (használóbarát, gépi közvetítés nélküli személyes kötődés, a könyv „történetisége” stb.). Ezek az elemek a következő interjúban még szaporodnak is. Egy igényes 27 éves iparművész (16. sz. kérdezett) szintén elkötelezett könyvbarát, bár praktikus okokból a könyvtárak digitalizását is fontosnak tartja. Láthatjuk, hogy a nyomtatott könyvek megfoghatósága, tapintása, (jó esetben) művészileg megformált tárgyi mivolta, „egészlegessége” (eleje és vége van!) a szakirodalmi megfigyelésekhez hasonlóan a mi vizsgálati csoportunkban is visszatérő szempont volt.

- (...) Nem szeretem ezt a digitális könyvet. Tehát én ellenzem – konkrétan! Tehát én jobban szeretem, ha kezembe veszek egy könyvet, akkor grafikus szemmel tudom, hogy megvan az eleje, a vége... Szép borítója van... Szeretem az igényes dolgokat! Kicsit igénytelennek találok az internetes olvasást... (...) Bár szerintem mindenképpen jó dolog, ha valakinek van internete, és nem tud eljutni a könyvtárba, akkor nagyon hasznos dolognak tartom. Annak ellenére, hogy én (...) nem tudok olyan sok szöveget olvasni a neten. De azért szerintem az egész könyvtárat fel kellene valahogy rakni a netre!

A következő (2. sz.) interjúalany (30 éves férfi közgazdász) számára is fontos a könyvek tárgyként

való kezelhetősége, megérinthezősége, de bizonyos munkamegosztásban az e-könyvet is jócskán beengedné az életébe:

- Mennyire jellemző az, hogy papír, illetve digitális formában olvasod ezeket a könyveket?

- Többnyire ezeket papír alapon, mivel ez elektronikus könyv még nem annyira elterjedt, és nem feltétlenül adják ki ezeket a könyveket digitalizáltan. Illetve ebből a szempontból hagyományosan szeretem, tehát szeretem megfogni, megérinteni a könyvet, aláhúzni, jegyzetelni. De ezt is csak bizonyos helyzetben, mert ha utazok, akkor digitalizálva szeretek olvasni. Hogyha otthon vagyok, és este van, és esik az eső, akkor hangulatosabb, hogyha egy könyvet megfogok. Tehát ez változó...

- És ez függ attól, hogy milyen típusú olvasmány van a kezében, tehát szépirodalom vagy szakirodalom?

- Szakirodalmat inkább preferálok elektronikusan, praktikussági okokból, mert gyorsan tudok keresni különböző témakörök között. (...) Regényeknél szerintem teljesen normális, vagyis nekem normális, hogy papír alapon van. Habár mondhatom azt is, hogy legyen digitalizált, mert akkor legalább környezetvédő a könyv...

Egy 33 éves falusi (férfi) tanár (9. sz.) – bár az elektronikus tartalmakat könnyen ellophatónak tartja – több előnyt látja az e-olvasásnak, és hogy a dolog bonyolultabb legyen, épp az „értelmező olvasás” szempontjából:

- Szerinted többet olvasnál, ha lenne egy ilyen szerkezeted?

- Eleinte biztos. Eleinte biztos, illetve talán függ az alkalmazásaitól is, ha lehet mondjuk szövegrészeket aláhúzni, megjelölni, úgy elmenteni, akkor biztos. Én általában szeretem ezeket az elemző meg értelmező olvasásokat, amelyekben kiemelek részeket. Ez sokkal jobb, mert rendes nyomtatott könyvbe az ember nem szívesen firkál bele, itt viszont igazából nem lesz nyoma.

Végül (3. sz.) legidősebb interjúalanyunk (40 éves férfi közalkalmazott) hozzáállása ambivalens, mert a képernyő nagyon fárasztja a szemét, ugyanakkor az IKT-világ elterjedéséhez kifejezetten optimista reményeket fűz. (Lehet, hogy erre a férfiak inkább hajlamosak, mint a nők?)

- Az internet gyakorlatilag az egész világot le fogja nyelni, azt hiszem. Tehát minden fel fog kerülni az internetre előbb-utóbb, minden elérhető lesz. (...) Merthogy ezen keresztül könnyebb lesz egyrészt megosztani az emberekkel (információkat), másrészt befolyásolni őket ezáltal... De szerintem ez az e-book dolog jó olyan szempontból, hogy a műveltséghez nagyon hozzá tud járulni, már ha valaki szeret olvasni. (...) Tehát nem érzem, hogy lenne különbség elektronikusan, digitális formában vagy mondjuk fizikailag a könyv formájában...

Látjuk, hogy egy ilyen szűk válogatásban is megjelenik a „konzervatívok” és a „digitalisták” vitája, de a vélemények alapján felsejlik valamiféle kompromisszum lehetősége is: a kétfajta eszközt valamiféle munkamegosztásban (témától, alkalomtól, hangulattól stb. függően) lehet majd használni. (Lehet, hogy a megkérdezettek alacsony száma miatt tapasztalatunk nem általánosítható, de mintha a fiatal férfiak nagyobb bizakodással és szimpátiával tekintenének az infokommunikációs eszközök jövője elé, mint a kissé konzervatívabbnak tűnő hölgyek.)

Kulturális háttér

(„Kimutatható összefüggés van az otthoni könyvek száma és mérhető iskolai teljesítmény között.”)

Az interjúvázlat kitért még más kérdésekre is. Így például az olvasmány-beszerzési szokásokra. A köz-könyvtárak, a könyvvásárlási lehetőségek, a családi könyvtárak viszonylag széles körű használatnak örvendtek vizsgálati csoportunkban, néhány kiragadott példával szeretném ezt igazolni.

A 10. sz. interjúalany (egy vidéki tanítóképző főiskola 20 éves hallgatója) azt mondja, hogy bizonyos alapinformációk beszerzésénél az internetet és a könyvtárat kb. fele-fele arányban használja; a 11. sz. kérdezett (vidéki egyetem 22 éves hallgatója) elsődlegesen az internet híve, de a kérdések nyomán az is kiderül, hogy inkább a papíralapú olvasmányokat kedveli, illetve hogy „kettsős taktikát” követ: a világhálón kikeresett olvasmányt könyvtárban vagy könyvesboltban, illetve a Vaterán szerzi be. A 16. sz. interjúalany (27 éves iparművész) információs és olvasmánybeszerzési forrásai között – az internet mellett – a könyvtárak nagyon jelentős hangsúlyt kapnak:

- Ha információra van szükséged, hová, kihez, mihez fordulsz?

- Nagyon sokszor az internethez fordulok. De van olyan is, hogy nem az internethez, hanem könyvtárakhoz is. A Szabó Ervin Könyvtárhoz, az Iparművészeti Egyetem könyvtárához – ez elég jó minőségű, eléggé jól felszerelt, úgyhogy ott szoktam kutakodni. Akkor a Néprajzi Múzeumnak is nagyon jó könyvtára van. Ott is, és az Iparművészeti Múzeumnak is nagyon jó könyvtára van. Például a munkámhoz ott készítettem vázlatokat.

- Már sok könyv van digitalizálva, és felrakva a netre...

- Ezt abszolút jónak tartom. Megvan a lehetőség, de... De én elvesznék ebben. Én inkább bemegyek a könyvtárba, és kiválasztom a... Ezt jobban szeretem.

- Műveltségbeli információ? Tehát ha művelődni szeretnél, hová fordulsz?

- Az is inkább a könyvtár. Meg a könyvek. Tehát nem a szaklapok, (...) tehát az is a könyvtár. Meg a házi könyvtárunk elég nagy, úgyhogy ott elég sok mindent megtalálok...

Az előző interjúban is már megjelennek az otthoni könyvek. A 12. sz. interjúalany (38 éves férfi, egyetemi oktatószervező) nagyon érdekes és elgondolkodtató kérdést vet fel a családi könyvjútemények múltbeli és jövőbeli szimbolikus szerepével kapcsolatban:

- (...) Az is el szokott gondolkodtatni... Ugye a tanulmányaim folytán ismerem azt az összefüggést, hogy azok a gyerekek mondjuk a kompetenciaméréseken jobban teljesítenek... Tehát kimutatható összefüggés van az otthoni könyvek száma és az akármilyen mérhető iskolai teljesítmény között. Na, most ezen úgy elméláztam, hogy hogy nézne ki, hogy a letöltött e-bookok száma és a kompetenciamérésbeli teljesítmény között vajon lesz-e összefüggés majd tíz év múlva, vagy száz év múlva? Nem tudom...

Azt gondolom, hogy a papírkönyv az nem csak arra való, hogy az ember olvassa, illetve nemcsak azt olvassa, ami benne van... Nagypám írta ezt egyszer az önéletrajzában, hogy egy valamilyen nem tudom kihez került alkalmazásba... (...) Valami polgári miliőbe jutott, ahol (...) nagyon sok könyv volt, és hogy az ember már azáltal műveltséget szerzett, hogy elolvasta a könyveknek csak a gerincét...

Interjúalanyunk töprengését olvasva eszünkbe jut Pléh Csaba korábban idézett tanulmánya, ahogy Susan Greenfield kutatására utalva az internetolvasás „itt és most” világát említi, amely érzéketlen a múltra és a jövőre.⁴¹ Vajon egy ilyen patinás és gazdag (családi vagy közösségi) könyvgyűjtemény nem maga a múlt és a jövő közötti szimbolikus hídverés? (És mi lesz majd ezekkel a hidakkal?)

Korábban említést tettem arról, hogy egy régi könyvtáros ismerősöm (egy dunántúli kisváros könyvtárának vezetője) hozzám írt magánlevelében *a szolgáltató szemszögéből* írta meg a digitális olvasásmód lassú terjedésével kapcsolatos tapasztalatait. Az alábbiakban itt célszerűnek látom közölni a levél rövidített változatát:

Ígéretemhez híven írok az olvasásról, bár egy ilyen levél keretében nem tudom alaposan körbejárni a témát. Néhány gondolatomat azért leírom, hogy alakult a helyzet minálunk.

Az új idők szelei már a mi könyvtárunkban is fújdogálnak, de a viccbéli helyzetnél még korántsem tartunk, ahol az egyszeri gyerek betéved egy könyvtárba, és csodálkozva körülnéz, hogy „miért kellett ezt a sok fájlt kinyomtatni!” (...)

Olvasóink egy részénél – leginkább az idősebb korosztálynál – könnyű ezt a kérdést vizsgálni, mivel ők semmilyen számítógépes, technikai ismeretet nem birtokolnak. A „digitális írástudásból” teljesen kimaradtak, sokan örülnek, ha a mobiltelefon használatával meg tudnak birkózni. (Persze kivételek akadnak itt is, tartottam én már internetes tanfolyamot 70 év felettieknek – több-kevesebb sikerrel.)

A többi korosztálynál – persze eltérő mértékben – a két adathordozó használata párhuzamosan él egymás mellett. Itt is megkülönböztetném azt a helyzetet, amikor valaki saját szórakoztatására szépirodalmat olvas, vagy amikor ismeretszerzéshez, tanuláshoz keres irodalmat.

Az előbbi esetben nálunk még az igazi könyvek határozottan egyeduralkodóak, és én még nem tapasztaltam olyat, hogy valaki – ha nem muszáj – monitorról szeretne könyvet olvasni, sőt a környezetemben olyant sem ismerek, aki rendelkezik a most kapható e-könyv-olvasó szerkentyűvel.

Persze szükség esetén mi is sokszor használunk már az elektronikus könyvtárakban elérhető könyveket, illetőleg felhívtuk rá az olvasók figyelmét (főleg a MEK-ből). Tapasztalatom szerint ezek akkor igazán versenyképesek, ha nyomtatva nem állnak rendelkezésre, illetőleg a nyomtatottakhoz képest pluszszolgáltatások (pl. szövegben való kereshetőség) miatt.

Bár meg kell említeni, hogy a kezdeti wordos formátumoknál már sokkal szebbek a mostani könyvszerű látványok, mint pl. a Digitális Irodalmi Akadémia művei, nem szólva a hozzájuk tartozó kiterjedt szolgáltatásról (bibliográfiák, képek, egyebek.) (...)

Visszatérve olvasóinkhoz:

Tekintélyes részüket a diákok alkotják, ők leginkább iskolai feladataikhoz, szakdolgozat-íráshoz, vizsgákhoz való felkészüléshez veszik igénybe a könyvtárat. Amikor „helyzet” van, akkor az az elsőrendű szempont, hogy meglegyen amit keresnek, nem az, hogy milyen adathordozón található. Tapasztalatom szerint azonban sokkal szívesebben használják a papír alapú irodalmat, már amennyiben rendelkezésre áll. A tanárok is a legtöbb esetben ragaszkodnak a hagyományos forrásjegyzékhez: könyvekkel, folyóiratokkal.

Azonban az a probléma, hogy egy ilyen kis könyvtárban, mint a miénk, sajnos egyre kevesebb dolgot tudunk „testi valójában” rendelkezésre bocsátani. (...)

Ha meg kell hozatni a cikket, az is leginkább nyomtatott állapotban történik, de kisebb részben előfordul, hogy szkennelve küldik e-mailban, amit végül is megint csak kinyomtatunk, de van úgy, hogy pendrive-on viszik haza, vagy megkérik, hogy küldjük el az e-mail címükre. Hogy otthon papírt csinálnak-e belőle, vagy marad digitálisan, azt nem tudom.

Egyébként meg kell jegyezni, hogy még a felsőoktatási hallgatók keresési kultúrája, gyakorlata is általában katasztrofális képet mutat. Azért az nagyon jó, hogy az interneten sok minden utolérhető. (...)

Egyébként a fiatalok nálunk kevesebb könyvet olvasnak, mint mondjuk 15 évvel ezelőtt. Persze fellángolások időnként vannak, mint most pl. az édes-bús vámpírromantika iránti kereslet. (Jaj!)

Most egyelőre ennyit írok, de a témát még hosszán lehetne folytatni.

Összefoglalásként mondanám, hogy a közheleszerűen emlegetett Gutenberg-galaxisnak azért mostanában nem lesz vége. (Legfeljebb kissé összemegy...)

Véleményem szerint – legalábbis nálunk – az új lehetőségek, amik nyíltak, inkább kiegészítik a hagyományos világot, mintsem teljesen a helyébe lépjenek.

Az audiovizuális médiumok igénybevételére is mód-
szeresen rákérdeztek az interjúkésztők. A már idézett (és nem idézett) interjúrészletek alapján ugyanaz valószínűsíthető, amit az Ifjúság 2008. című, a 15–29 éves népességre reprezentatív vizsgálat⁴² megállapított: az utóbbi években csökkent az ifjú korosztályok rádió- és tv-használata, és az utóbbi szinte teljesen

háttértevékenységgé alakult. Az egyéb *művelődési tevékenységek* inkább csak érintőlegesen kerültek szóba, mivel olvasáscentrikus vizsgálatunkhoz inkább csak háttérinformációként szerepeltek. A beszélgetések során kiderült, hogy vizsgálati csoportunk művelődési aktivitása – ami a lakáson kívüli művelődési lehetőségek igénybevételét illeti – meglehetősen mérsékelt. Leginkább *mozilátogatással* találkoztunk körükben; a *színházba járás* és a *múzeum- és tárlatlátogatás* gyenge közepes mértékben szerepelt beszámolóikban. A *komolyzenei koncertek* kapták a legkevesebb említést az interjúk során. (Egyébként a lakossági kvantitatív felmérések hasonló hierarchiát szoktak kirajzolni!) Ugyanakkor arra is emlékeztetnünk kell az olvasót, hogy a számítógép-használati szokások tárgyalásánál többször is találkoztunk azzal a terjedőben lévő gyakorlattal, hogy a zenei és vizuális (film, tv-műsor stb.) élményeket mind a számítógép közvetítésével „fogyasztják”.

Volt még egy speciális zárótémánk a beszélgetés végén: megkérdeztük az interjúalanyoktól, hogy véleményük szerint melyek *az emberi élet legfontosabb dolgai*.

17 fős vizsgálati csoportunkban az értékek következő (egymással meglehetősen szoros kapcsolatban lévő) együttese bontakozott ki a válaszokból: család (házasság, gyermek, otthon): 14 említés; jó emberi kapcsolatok (harmónia, felelősség kooperációs készség): 7; tudás megszerzése (kulturális fejlődés): 7; szeretet (segítőkészség): 6; munka (önmegvalósítás): 5; tisztelet: 5; türelem, nyitottság (kompromisszumkészség): 4; barátok: 4; erkölcsi tartás: 4; vallás: 4; biztonság: 3; egészség: 3; béke: 2; haza (gyökök) stb. Így összegezhettük ezt a felsorolást, hogy vizsgálatunkat nagy valószínűség szerint a fiatal magyar értelmiségiek átlagánál *a hagyományos közösségi értékekhez közelebb álló* társadalmi közegben folytattuk le.

Összefoglalás⁴³

(„*Szeretem, amikor valódi könyv van a kezemben!*”
versus: „*Az internet le fogja nyelni a világot!*”)

Magyarországon az ezredforduló után bő egy évtizeddel a felnőtt lakosság mintegy 70%-a (főleg a fiatalabb és kvalifikáltabb rétegek) mondható internethasználónak. Ezért az olvasás mint társadalmi jelenség egyre inkább kétarcúvá válik: hagyományos formái mellett egyre nagyobb teret

hódítanak a digitális olvasásmódok. Ez a kettősség nemcsak a társadalom „digitális szakadék” általi kettéosztottságát jelenti, hanem fellelhető azoknak az értékvilágában és olvasási szokásaiban is, akiknek helyét életkoruk és réteghelyzetük a szakadék digitális oldalán jelöli ki. Ezek közé tartoztak interjúalanyaink is.

Interjúk tapasztalataink alapján elmondhatjuk, hogy a fiatal, illetve fiatal középkorú értelmiség *informálódási szokásai erősen internetcentrikusak*, főleg ami a hétköznapi praktikus, valamint a munkavégzéshez/tanuláshoz szükséges információk körét, valamint a napi hírek beszerzését illeti. Mindez nem jelenti azt, hogy az információszerzés interperszonális, valamint hagyományos írásos forrásai (szaklapok, könyvek, könyvtárak, könyvesboltok, stb.) ne játszanának továbbra is jelentős szerepet a megkérdezettek életében. Válaszaikban az internetes tájékozódás legfőbb *előnyeként* a gyorsaság és sokoldalúság jelent meg, de hangsúlyozták *hátrányait* is: a megbízhatóság hiányosságait, az információk nehezen kezelhető tömegességét, stb. *Az átfogó, lényegi, strukturált tudás megszerzésére, az egyes dokumentumok „egészben való” megragadására továbbra is a hagyományos adathordozókat látják alkalmasabbnak.*

Számítógép-használati szokásaikban az informálódás és a munkavégzés mellett az ismerősökkel (és ismeretlenekkel!) való kapcsolattartás a legelterjedtebb tevékenység, de egyre terjed az audiovizuális médiumok (tv-, rádióműsorok, filmek, zeneszámok, fényképgyűjtemények) számítógép közvetítésével történő lejátszása-befogadása is. E funkciók használata közben az interjúalanyokat visszatérően foglalkoztatja a *valódi élet és az internet virtuális világa* közötti feszültség, ugyanígy a kapcsolatok *személyességének és személytelenségének dichotómiája*. Egy jellegzetes vélemény szerint például a blog „olyan, mint egy magánbeszélgetés, csak nem tudod, hogy ki a másik.” A megkérdezett fiatalok általában kipróbálták, sőt élvezték lehetőségeiknek a virtualitásból és személytelenségből eredő kitágulását, de többen közülük önkorlátozó lépésekre szánták el magukat: csökkentették virtuális kapcsolataikat, leiratkoztak a Facebookról stb. – mert túl sok időt és energiát vett el a „valódi életükből”. Nem kell túl nagy fantázia ahhoz, hogy az a sejtésünk támadjon: az emberek épp *a valódi életükből hiányzó dolgokat* (tartalmas emberi kapcsolatok, a kreativitás kielégének lehetőségei stb.) *keresik a virtuális világban.*

Erről árulkodik az egyik interjúalany közlése is, aki azért szereti az „interaktív” folytatásos internetes történeteket, „mert *megadják az illúzióját annak, hogy van beleszólásod...*” – mármint a cselekmény menetébe, és ezáltal egy kicsit az élet dolgaiba is.

A **sajtótermékek olvasásának** három létező alaptípusa közül kettő volt fellelhető interjúalanyaink között: akik lényegében *minden ilyesfajta igényüket az internetről* elégítik ki, és akik *bizonyos munkamegosztásban* olvassák a digitális és a nyomtatott sajtótermékeket. A munkamegosztás választóvonalára húzódhat az egyes sajtótermékek típusai között (napilap digitálisan, a többi – hetilap, folyóirat – hagyományos formában), de egy-egy személy sajtóolvasási szokásain belül is. Különbségében is tipikusnak mondható az a kijelentés, mely szerint „tartalmasabbnak tartom, ha kinyomtatott dolgot olvasok, de az már eltűnt; és csak az interneten tájékozódok a sajtó dolgairól...” (A harmadik típus, mely a hagyományos sajtó dominanciáját jelentette volna, vizsgálati csoportunkban már nem volt megtalálható.)

A megkérdezett fiatalok **könyvolvasói magatartásában** megjelentek a könyvfalók és a csak ímmel-ámmal olvasók, az olvasást egyre inkább elhagyók („elveszttem az érdeklődésemet félúton”), az újrakezdők és régi hiányosságaikat bepótolni akarók, valamint az „utazó olvasók” vonásai egyaránt. (Ez utóbbi kategória képviselői tetemes időtartamú – helyközi és távolsági – utazásaikat használják rendszeresen olvasásra.) Interjúalanyaink *olvasói érdeklődésének ideáltipikus profiljában* – az erőteljes szakirodalmi orientáció mellett – a *lélektani, történelmi, ezoterikus, fantasztikus és misztikus olvasmányok*, valamint – e témákhoz is kapcsolódva – a *kortárs külföldi írók* (élükön Coelho-val) kedvelése rajzolódik ki markánsan. Öröndetes módon többen tettek említést *idegen nyelvű könyvek* olvasásáról is. Ugyanakkor érzékelhető a *magyar irodalomtól* (főleg a „kötelező” magyar klasszikusoktól), *valamint a versektől való kifejezett tartózkodás* is. Találkoztunk azzal a sajátos véleménnyel is, hogy az irodalmi művekben sok gonoszság jelenik meg, és ezek „lehúzzhatják” magukhoz olvasójukat, ezért az interjúalany inkább olyan könyveket szeret olvasni, amelyek (pl. a Harry Potter!) „adnak valami pluszt lelkileg”. Az „*élménytársadalom*” szellemi talajából sarjadt ki egy másik vélekedés, amely a sok „bulizós” szabadidőprogram közepette az olvasást túl „szürkének” ésingerszegenek találta.

Interjúalanyaink *e-könyvre* vonatkozó ismeretei – néhány szakszerű megnyilvánulást leszámítva – meglehetősen bizonytalanok voltak. Kissé meglepő, hogy a kvalifikált fiatal generációk képviselői milyen *erős ragaszkodással viszonyulnak a hagyományos könyvhöz*, holott mindannyian rendszeresen élnek a digitális kultúra különböző lehetőségeivel. A könyv javára legtöbbször azt hozták fel – szemben az elektronikus világ gépi eszközök által közvetített virtualitásával – hogy *a könyv „valódi”, megfogható, lapozgatni lehet, illata van, sőt: hogy „eleje és vége” van* – vagyis hogy *a világmindenségéből kiragadható apró kicsi, de totális és kézzel fogható világot képvisel*. Tehát ismét a hagyományos írásos adathordozókhoz kapcsolódó „*egészlegesség*” és „*valóságosság*” fogalmak bűvópatakszerű felbukkanásával találkozunk. Ezekhez hozzátehetjük a „*személyesség*” és „*bitelesség*” imázselemeket is, amelyek ugyancsak visszatérően kapcsolódtak a hagyományos írásos-olvasós kultúrához. Ezek a vélekedések joggal idézik fel a jórészt külhoni kutatási eredményeket ismertető szakirodalmi áttekintésünket, ami azt jelenti, hogy a magyarországi tapasztalatok megegyeznek a nyugati kultúrkörből származó vizsgálati megfigyelésekkel.

Interjúalanyaink a *digitális adathordozók jó tulajdonságait* is bőven emlegették: a *gyorsaságot, a sokoldalúságot, adatbőséget, praktikus és környezetkímélő voltukat, a tömöríthetőséget* („egy e-könyvbe belefér egy egész könyvtár”) stb. Tehát a vizsgált réteg képviselőinek információs-olvasási arculatát sajátos *kettősség* jellemzi: jelentősen előrehaladtak a szerintük is a jövő útját jelentő digitális technikák felé („az internet le fogja nyelni a világot!”), ugyanakkor még jól érzékelhetően kötődnek az ismeretszerzés-olvasás hagyományos, papírra nyomtatott formáihoz is („szeretem, amikor valódi könyv van a kezemben”). Ez a kötődés az igényesebb fiatal olvasókban is olyan erős, hogy az e-book-készítőknek a jövőben szinte a lehetetlenre kell vállalkozniuk: sikerük érdekében *a papíralapú könyvhöz lehetőleg jobban hasonlító elektronikus szerkezetet kell létrehozniuk!*

Végül is válaszadóink zöme (hasonlóan a mellékelt könyvtárosi véleményhez) nem a kiszorításban, hanem *a két kultúra funkcionális munkamegosztásában látja a jövőt*. Vagyis Füzfa Balázs tanár úr drámai kérdésére, hogy „mi lesz velünk az olvasás után?”,⁴⁴ az lehet a válaszuk, hogy az „olvasás után” is olvasni fogunk (már aki!), de hogy ez mit fog pontosan jelenteni, azt még nem tudjuk.

Jegyzetek

- 1 A Közép-Európai Innovációs Központ megbízásából 2010 végén mélyinterjúkat végeztünk a hagyományos és digitális olvasásmódok elterjedtségéről, alternatív, illetve együttes előfordulásáról. A tanulmányok egy részét a Könyvtári Figyelő c. folyóirat 2012/3. számában tettem közzé *Hagyományos és/vagy digitális olvasás? Egy interjú vizsgálat eredményeiből* címen. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00084/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2012_3_503-523.pdf
Az alábbi írásban az akkori vizsgálat még nem publikált tanulságait újabban megjelent adatokkal és megfigyelésekkel egészítettem ki. Időnként a jobb érthetőség érdekében vissza-visszaütök az említett publikáció bizonyos megállapításaira is.
- 2 Tószegi Zsuzsanna véleménye szerint a könyvnyomtatás feltalálása kisebb változást jelentett az írásos adathordozók történetében (ugyanis a kódex és a nyomtatvány egyaránt „könyv”), mint a másfélezer éves könyvhöz képest a digitális információhordozók megjelenése. (Tószegi Zsuzsanna: Az olvasás trónfosztása? Adalékok a könyvből, illetve a képernyőről való olvasás kérdéséhez. In *Könyv és Nevelés*, 2009/4. 28. o.) http://epa.oszk.hu/01200/01245/00044/tzs_0904.htm)
- 3 Az interjúkészítők név szerint a következők voltak: Bodacz-Nagy Boróka, Boda Zsuzsanna, Lukács Ágnes, Németh Nóra, Veronika, Prehoda Anna, Szalay-Hodován Anna; és egy könyvtárosi „öninterjúval”: Pirooska Lilla.
- 4 Lásd Balázs Géza: Google és Magoos fia vagyok én... A másodlagos írásbeliség irodalma. In *Édes Anyanyelvünk*, 2012/1. sz. 5. o.
- 5 *Magyar Nemzet*, 2014. október 20. 10. o.
- 6 Gereben Ferenc: *Könyv, könyvtár, közönség. A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében*. Budapest, OSZK. 1998, 17–18. o.
- 7 Terestyéni Tamás: *Az anyanyelvi kommunikációs kultúra néhány jellegzetessége Magyarországon*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1987. 29. o.
- 8 Lásd: Gereben Ferenc: Olvasáskultúránk az ezredfordulón. In *Tiszatáj*, 2002/2. 64. o.
- 9 Gergely Ferenc – Eörsi Júlia: *Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat*. Gyorsjelentés. Budapest, OSZK-Cognitive (kézirat), 2010.
- 10 Gergely-Eörsi: i. m.
- 11 *Kulturális szokásaink. A lakosság televíziózási, olvasási jellemzőinek vizsgálata az időmérleg-felvételek segítségével*. Budapest, KSH, 2013. 10. o. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kult_szokasok.pdf
- 12 *Infokommunikációs (IKT-) eszközök és használatuk a vállalati (üzleti) szektorban*, 2012. Budapest, 2013. 2., 4. o. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt12.pdf>
- 13 2012-es adatok szerint a 45–54 évesek mintegy háromnegyede, és az 55–64 évesek több mint fele is már tényleges internethasználónak, vagyis potenciális e-mailezőnek számít. (Lásd: uo.)
- 14 Engedtessek meg itt egy szubjektív példát: 2014 nyarán, az I. világháború kitörésének 100. évfordulóján megtaláltam nagymamám testes albumát, amelybe a rokon és ismerős fiúk különböző frontokról írt tábori lapjait, leveleit, fényképeit gyűjtötte össze, vagy kétszáz darabot. Igazi „multimédiás” gyűjtemény: még egy szomorú isonzói katonanóta lekottázott változatát is megtaláltam benne. Megélt egy évszázadot – de mi lesz (remélhetőleg békésebb témájú) mai rokonaival?
- 15 Pléh Csaba: A webvilág kognitív következményei, avagy fényesít vagy butít-e az internet. In *Korunk*, 3. folyam, 22 évf., 2011/8. sz. 9–19. o. http://korunk.org/letoltlapok/Z_ZMKorunk2011augusztus.pdf
- 16 Pléh Csaba: i. m.: 19. o.
- 17 Pléh Csaba: i. m.: 13. o.
- 18 Pléh Csaba: i. m.: 15. o.
- 19 Pléh Csaba: i. m.: 15–16. o.
- 20 Pléh Csaba: i. m.: 17. o.
- 21 Tószegi Zsuzsanna: Az olvasás trónfosztása? Adalékok a könyvből, illetve a képernyőről való olvasás kérdéséhez. In *Könyv és Nevelés*, XI. évf., 2009/4. sz. 26–38. o. http://epa.oszk.hu/01200/01245/00044/tzs_0904.htm
- 22 Tószegi Zsuzsanna: i. m. 33–34. o.
- 23 Kerekes Pál: *Az elektronikus könyv*. Budapest, Ad Librum, 2010. 14–17. o.
- 24 Kerekes Pál: i. m. 24. o.
- 25 Kerekes Pál: i. m. 25. o.
- 26 Kerekes Pál: i. m. 25–26. o.
- 27 Például: Nagy Attila – Péterfi Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógéphasználat. In *Könyvtári Figyelő*, 2006/1.sz.; Székely András: Az internethasználat kapcsolata az egyén életminőségével, kapcsolataival – az új világ kihívása. In *Magyar lelkiállapot 2008*, Kopp Mária. szerk. Budapest, Semmelweis Kiadó, 2008. 406–414. o.; Csepeli György – Prazsák Gergő: *Örök visszatérés*. Társadalom az információs korban. Budapest, 2010.
- 28 Az interjúalanyok listája:
1. sz.: 24 éves nő, egyetemi hallgató, szociológia szakos, Békéscsaba.
2. sz.: 30 éves diplomás férfi, nemzetközi közgazdász (humán erőforrás-menedzser egy nemzetközi szervezetnél), Budapest.
3. sz.: 40 éves diplomás férfi, nemzetközi közalkalmazott, Budapest.

4. sz.: 24 éves diplomás nő, kutató pszichológus, Budapest.
5. sz.: 35 éves diplomás nő, biológia-kémia szakos középiskolai tanár, Nagykanizsa.
6. sz.: 35 éves férfi főiskolai diplomával, közgazdász, pénzügyi szakember („interim menedzser”), Budapest.
7. sz.: 20 éves férfi, szociológia szakos egyetemi hallgató (Corvinus Egyetem), Budapest.
8. sz.: 31 éves nő, főiskolai diplomával, közgazdász, Budapest.
9. sz.: 33 éves férfi főiskolai szintű gépészmérnöki, illetve magyar szakos egyetemi diplomával. Szakiskolai tanár, egy közép-dunántúli faluban él. Egy gyermekes családapa.
10. sz.: 20 éves nő; másodéves főiskolai hallgató (tanító szakon), Győr.
11. sz.: 22 éves nő, másodéves (MA) szociológia szakos egyetemi hallgató, Debrecen.
12. sz.: 38 éves férfi, magyar szakos egyetemi diplomával, PhD-abszolutóriummal egyetemi oktatósszervező. Kétgyermekes családapa, Debrecen.
13. sz.: 27 éves nő, szociológia szakos diplomával; PhD-val egyetemi tanársegéd. Férjezett, Debrecen.
14. sz.: 29 éves nő, szociológia szakos (MA) egyetemi hallgató, Budapest.
15. sz.: 26 éves férfi, villamosmérnök, Budapest.
16. sz.: 27 éves nő, iparművész (textiltervező és grafikus), Budapest.
17. sz.: 34 éves férfi, informatikus mérnök, Budapest.
- 29 *Infokommunikációs (IKT-) eszközök és használatuk a vállalati (üzleti) szektorban*, 2012. Budapest, 2013., 2. o. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt12.pdf>
- 30 Jelezzük, hogy az interjú szövegét tipográfiailag (pl. *kurzív* szedéssel) igyekeztünk elkülöníteni az elemző szövegrészektől; és az interjúkészítő kérdéseinek *félkövér* szedésével pedig a kérdés és a válasz elkülönítését akartuk elérni. Az interjú szövegekben a zárójel nélküli három pont az elbizonytalanodó, be nem fejezett közlést, a zárójelbe tett három pont (...) a jobb érthetőség és a frappánsabb közlés érdekében kihagyott szövegrészeket (szavakat, esetleg mondatokat) jelzi.
- 31 A verset valójában Karinthy Frigyes írta.
- 32 Gereben Ferenc: Hagyományos és/vagy digitális olvasás? Egy interjú vizsgálat eredményeiből. In *Könyvtári Figyelő*, 2012/3. sz. 504–506. o. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00084/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2012_3_503-523.pdf
- 33 Gereben Ferenc: Magyar olvasáskultúra a Kárpát-medencében. Mi történt az ezredforduló után? In *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 2012/12. sz. <http://ki.oszk.hu/3k/2012/11/magyar-olvasaskultura-a-karpat-medenceben-mi-tortent-az-ezredfordulo-utan/>
- 34 A KSH három nagymintás, a népesség 15–74 éves korosztályait reprezentáló időmérleg-vizsgálata szerint 1986/1987, 1999/2000 és 2009/2010 között az olvasásra fordított percek napi átlaga így alakult: 33, 24, 20 perc. A könyvolvasásé: 12, 9, 7 perc. (Kérdés, hogy az ezredfordulót meghaladva a vizsgálok és vizsgáltak mennyire értették bele az olvasás fogalmába a digitális olvasást! Lásd: *Kulturális szokásaink. A lakosság televíziózási, olvasási jellemzőinek vizsgálata az időmérleg-felvételek segítségével*. Budapest, KSH, 2013. 18. o. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kult_szokasok.pdf
- 35 Itt olyan felmérési eredményekre gondolunk, amelyek bizonyos olvasási módok elterjedtségéről tájékoztattak, mint például az értő olvasás érdekében végzett pluszmunkák (pl. visszalapozás, olvasás közbeni el-eligondolkodás, jegyzetelés stb.) vállalása, illetve az olvasói fáradalmakat „könnyítő” kihagyásos olvasás, az olvasmány abbahagyása, egy regény végének előre való megtekintése stb. Egy kis ízelítő az olvasási módok vizsgálatából: Gereben Ferenc: *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében*. Budapest, Osiris, 1999. MTA. 191–196. o.
- 36 Gereben Ferenc: Hagyományos és/vagy digitális olvasás? i. m. 510–520. o.
- 37 A 2. századi Terentianus Maurustól származó verssor szabad fordítása: *az olvasó befogadóképességétől függ a könyvek sorsa*.
- 38 Kerekes Pál: i. m.25. o.
- 39 A szerző által vezetett vizsgálat (ún. „Kerkai-projekt”) adatbázisából.
- 40 Lásd: Gereben Ferenc: Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon. In *Könyvtárosok kézikönyve*. 4. kötet. Horváth Tibor, Papp István szerk. Budapest, 2002. Osiris (Különösen: 30–38. o.)
- 41 Pléh Csaba: i. m. 15–16. o.
- 42 Szabó Andrea – Bauer Béla szerk.: *Ífúság 2008. Gyorsjelentés*. Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, 2009.
- 43 Az összefoglalásban nemcsak ennek a tanulmánynak, hanem az egész kutatásnak a legfontosabb megállapításait igyekeztünk megfogalmazni.
- 44 Füzfa Balázs: De mi lesz velünk az olvasás után? In *Az olvasás védelmében*. Szávai Ilona összeáll. és szerk. Budapest, 2010. Pont Kiadó, 153–165. o.